

Ильницький В. И. Использование компроментационных приемов при ликвидации подполья в Карпатском крае ОУН (1945-1954)

В статье на основе неизвестных и малоизвестных архивных источников и трудов предшественников рассматривается одна из форм борьбы репрессивно-карательной системы против украинского освободительного движения в Карпатском крае ОУН. Доказано, что компрометация использовалась на всех этапах борьбы советской администрации против ОУН и УПА и имела своим заданием не только привести к физическому уничтожению подпольщика, но и дискредитировать целое движение. Автор также выделяет различные направления проведения компрометационной деятельности.

Ключевые слова: компрометация, Карпатский край ОУН, репрессивно-карательная система.

Ilnytskyy V. I. Using the compromise techniques during the underground liquidation in the OUN Carpathian province (1945-1954)

On the basis of unknown and little-known archival sources and predecessors' works a fighting form of repressive and punitive system against the Ukrainian liberation movement in the OUN Carpathian province is considered in the article. It is proved that the compromise was used in all phases of the Soviet administration struggle against OUN and URA and its task was not only the underground physical destruction, but also the movement discredit. The author also distinguishes different areas of compromising activities.

Keywords: compromise, OUN Carpathian province, repressive and punitive system.

УДК 271.4-9"19"

Р. Я. Гаранджа

ОТЕЦЬ Д-Р ІВАН ЧОРНЯК, СВЯЩЕНИК ПІДПІЛЬНОЇ ГКЦ В УМОВАХ БОРОТЬБИ ПРОТИ КОМУНІСТИЧНОГО РЕЖИМУ

Досліджується і аналізується життя і діяльність греко-католицьких священників в умовах переслідування комуністичним режимом, на прикладі отця доктора Івана Чорняка. Акцентується увага на найважливіших етапах його священничого служіння. Підкреслюється мужність, незламність духа і витривалість у боротьбі, проти тоталітарного режиму. Основними джерелами дослідження є матеріали Львівського Центрального Державного Історичного Архіву, матеріали отця мітрата Миколая Пристая, зокрема його «Історія Львівської Духовної семінарії», копії документів, а також інтерв'ю з особами, які були знайомі з отцем Чорняком.

Ключові слова: Греко-Католицька Церква, комуністичний режим, Львівська Греко-католицька Духовна семінарія, Львівська Богословська академія, КДБ.

Українська Греко-Католицька Церква являється однією з найбільш переслідуваних і жертвних у світі. Період перебування України у складі Радянського Союзу, без перебільшення можна назвати найтрагічнішим для Греко-Католицької Церкви. Це був час, коли духовенство, часто своєю мученицькою смертю свідчило про свою віру. Після виходу з підпілля, греко-католики отримали змогу дізнатися про подвижників віри і мучеників своєї Церкви. Власне у даній статті досліджується життя і діяльність справді визначної постаті, того – хто не зламався і ніс свій хрест до кінця отця д-ра Івана Чорняка.

Актуальність дослідження цієї проблематики впливає з необхідності представити молодому поколінню, а також усім українцям, свідків віри – священників УГКЦ, а також поповнити сторінки Львівської Духовної семінарії новими, ще досі незваними даними про її колишнього ректора. В цьому полягає і новизна праці, оскільки ще ніхто не висвітлював дану особу в цілісності.

Іван Чорняк народився 17 грудня 1899 року у селі Журавиця Перемишльського повіту [1, с.267] (сьогодні Польща), в сім'ї християн середняків [2, арк.21]. Юність хлопця проходила без батьків. Мати Розалія з дому Шусталь померла 1911 року [3, арк.6]. Батько Іван, працював рільником, був мобілізований на війну в 1914 році, а в 1915 році після упадку Перемиської твердині потрапив в російський полон, з якого повернувся в 1921 році [4, с.437].

Початкову школу закінчив в рідному селі [4, с.437], а гімназійні студії в Перемиській гімназії з відзнакою в червні 1921 року [1, с.267]. Хлопець відчув покликання і вирішив стати священником. До Греко-Католицької Духовної семінарії був прийнятий за рішенням Митрополичого Ординаріату 17 вересня 1923 року [3, арк.7], де закінчив 6 семестрів [1, с.267] в 1923-24 і 1924-25 роках. Чин четця, півця, свічконосця одержав 6 липня 1925 року в Архикатедральному храмі св. Юра у Львові, з рук Митрополита Андрея Шептицького [3, арк.7]. В скорому часі отримав сан диякона. Це сталося 26 липня 1925р. в митрополичій каплиці з рук Митрополита Андрея Шептицького, архідияконом при цьому був о. Михайло Яцковський, шамбелян і крилошанин Митрополичої Капітули [3, арк.7].

Під час третього року богословських студій, у 1925 році був рукоположений на священника. А в листопаді цього року виїхав до Інсбруку для продовження навчання [4, с.437]. Своє навчання поєднував з глибоким духовним життям, щодня служив Літургії.

Під час своїх студій о. Іван мав постійну моральну і матеріальну підтримку від митрополита Андрея Шептицького, з яким вів щирі переписки. Перебуваючи в Інсбруку, має проблеми з деякими предметами. Переборюючи їх, продовжує студії. В 1931 році, близько трьох місяців жив в маєтку графині Янкович [5,

арк.75] на повному її утриманні [5, арк.76]. В неї о. Чорняк мав змогу відправляти Службу Божу в східному обряді.

28 червня 1931 року в Інсбруці отримав ступінь доктора біблійних наук [6, с.74]. Але отець Іван не захотів зупинятися на досягнутому і просив благословення в митрополита Шептицького на продовження навчання. Отримав дозвіл і протягом 1931-1932 академічного року навчався в Папському біблійному інституті в Римі [4, с.437].

Не маючи змоги самостійно оплачувати своє навчання і проживання, о. Чорняк постійно перебував на утриманні митрополита Андрея. 4 липня 1933 року отець Іван захистив ліценціат [6, с.74]. В 1934 році склав обов'язкові іспити для випускників та отримав ступінь «*candidates ad lauream*» [4, с.437].

5 вересня 1934 року о. Чорняк отримав запрошення на посаду духівника, від ректора Духовної семінарії у Львові Йосипа Сліпого [5, арк.114]. Але це був лише початок його служіння закладу, який формував священників – еліту українського народу. На запрошення митрополита Андрея Шептицького, почав викладати біблійні науки в Богословській академії в 1934-1935 роках а також став і префектом Духовної семінарії [1, с.267].

Освіта здобута в найкращих духовних закладах Європи, зробила о. Івана одним з провідних викладачів. У Богословській академії викладав екзегезу Старого Завіту та єврейську мову, після смерті Тита Мишковського 4 лютого 1939 року, також перебрав на себе виклади біблійної історії та інтродукції Старого Завіту [4, с.438].

В цей час о. Чорняк жив активним життям Церкви. Брав участь в Унійному з'їзді в Пінську, у 5-ій Унійній Конференції 5-6 вересня 1935 року [4, с.438]. В ній взяло участь коло 70 осіб, між якими було 16 українців.

Коли Духовну Семінарію та Богословську академію закрили більшовики, після свого приходу до Львова, отець Чорняк, щоб уникнути переслідувань змушений був виїхати з міста до свого батька і брата, які жили в Журавиці. Але і там продовжив свою душпастирську діяльність.

Став помічником місцевого пароха в сусідньому селі Сосниці. В травні 1941 року на запрошення о. Вергуна Петра, який був апостольським візитатором для українців в Німеччині, переїхав в Німеччину, в місто Берлін, де став його канцлером [2, арк.21].

Також Чорняк в Німеччині займався душпастирською працею. Парафія отця Івана в Берліні знаходилася за адресою: алея Папель № 61. Отець відправляв богослужіння і в інших містах: Штаттені, Франкфурті на Одері, Хаберштадті, біля Магденбурга і Брандербурга [2, арк.21]. В цих містах відправляв богослужіння для українських робітників, які приїхали туди із Західної України. Під час перебування в Німеччині отця Івана двічі визивав в гестапо гаупштурмфюрер і пропонував співпрацю, але він на відріз відмовився [2, арк.22].

Восени 1941 року, на пропозицію Йосифа Сліпого, ректора Духовної Семінарії, повернувся до Львова і продовжив працювати в Духовній семінарії та Богословській академії [2, арк.22]. Потрібно відзначити активну наукову працю отця Івана з часу повернення до Львова. У березні 1943 року після представлення габілітаційної праці «Юдська провінція в першому столітті після вавилонської неволі» отримав звання доцента Богословської академії [4, с.438].

Незважаючи на ґрунтовну богословську освіту і досвід перебування закордоном отцю Івану прийшлося вирішувати складні семінаріїні питання. Прийшовши в семінарію був наймолодшим префектом, а з жовтня 1942 року поєднував обов'язки префекта і ректора [7, с.1].

На початку квітня 1945 року після закриття Духовної семінарії та Богословської академії, о. Іван Чорняк і префект о. Степан Сампара перебралися до вільних помешкань при архикатедральній церкві св. Юра [4, с.438].

25 липня 1945 року отця заарештували, а 12 серпня 1946 року він був засуджений військовим трибуналом військ МВД СРСР у Львівській області за ст. 54-1 «а» УК УССР на 10 років каторжних робіт [8, с.43]. Покарання відбував у Потьмі Мордавської АРСР, потім у Красноярському краю. Після звільнення, для того, щоб отримати паспорт і мати змогу прописатися, на численні прохання отця Івана, йому видали посвідчення «Управление МВД Красноярского края, 26.10. 1955 года № 51184 Чорняк Иван Иванович был осужден ст. 54-1 «а» РСФСР на 10 лет лишения свободы с поражением в правах на 5 лет. После отбытия ИТЛ (исправительно-трудовой лагерь) находился в ссылке на поселение в Красноярском крае. На основании Указа Президиума Верховного Совета ССР от 17 сентября 1955 года «Об амнистии советских граждан, сотрудничавших с оккупантами в период Великой Отечественной войны 1941-1945 г.г. из ссылки освобожден 31 октября 1955 года» [4, с.438].

Комуністична система знищувала, або задавлювала тих, хто в будь-який спосіб осмілювався чинити їй опір. Маючи безліч перешкод з боку влади, отець Іван поселився в Кривчицях біля Винник, але через рік змушений був знову податися до Хакасії Красноярського краю, де перебував з 27 квітня 1957 року до 25 травня 1959 року. З Красноярського краю виїхав до Литви, прописався в селі Кликоляй Анмянського району [4, с.438]. Через три місяці був змушений покинути й це місце. До Львова повернувся у вересні 1959 року і замешкав у двокімнатній сестри на вулиці Артема, 55 [4, с.438]. На життя собі заробляв працюючи швейцарем у готелі «Народна гостиниця».

В тому часі робив спроби переїхати до Польщі, але Польське реєстраційне бюро 30 липня 1958 року відмовило йому в реєстрації. 29 жовтня 1959 року Воєнний трибунал Прикарпатського військового округу видав отцю Чорняку посвідку, в якій зазначалося – «знята судимість и поражение в правах» [4, с.438]. Не маючи де мешкати, намагався переїхати до рідної сестри Валерії Горак, що жила в Польщі, яка зобов'язалася в разі переїзду брата з Радянського Союзу надати йому помешкання, утримання та медичну

допомогу. Правдоподібно, і цього разу дозволу отець Чорняк не отримав, бо 17 грудня 1964 року переїхав до братанича в село Сокильники Пустомитівського району Львівської області.

Отець д-р. Чорняк префектом Львівської Греко-Католицької Духовної семінарії став на початку 1934-35 академічного року. Був наймолодшим на той час префектом в Духовній семінарії [7, с.1].

Префект здійснював головний контроль за студентами. В його обов'язки входило дбати про необхідний для душпастирської праці рівень знань семінаристів, їхню побожність, добру поведінку, чесність та вміння поводитися у житті. Префект був присутній на духовних вправах, проповідях, катехизаціях, репетиціях співу. Крім того він мав ключі від усіх кімнат і міг в будь-який момент зайти в одне чи друге приміщення. У неділю та свята, отець Іван відправляв богослужіння. Мешкав у семінарії і харчувався разом із вихованцями.

Як префект завжди був відкритий на діалог із студентами для вирішення їхніх проблем. Але разом з тим був строгий із порушниками дисципліни [4, с.431]. Стежив за тим, щоб вихованці семінарії не надто багато часу приділяли відпочинку та різноманітним розвагам, лише стільки, скільки потрібно для збереження, або підтримання здоров'я. Був справедливим до семінаристів, ніколи покарання для студента не перевищувало скоєне ним порушення.

З квітня 1942 року отець Іван виконував обов'язки віце-ректора Львівської Духовної семінарії до жовтня 1942 року [7, с.1]. Офіційно в цей час він займав посаду префекта, але через брак кваліфікованих кадрів сповняв також і ці обов'язки.

Потрібно сказати, що в час німецької окупації в Духовній семінарії був лише один віце-ректор, який займався і господарською частиною і навчальним процесом. Тож на отцю Чорняку лежало багато обов'язків, а відповідно і багато відповідальності. Отець Іван не зловживав своєю посадою і дбав за майно семінарії. Тому скарг на нього не надходило.

Свою викладацьку діяльність у Львівській Богословській Академії отець д-р. Іван Чорняк розпочав у 1934 році, одночасно із призначенням на посаду префекта у Львівській Духовній семінарії.

Молодий священик, щойно після закінчення закордонних студій, відгукнувся на запрошення митрополита Андрея Шептицького. Отець Миколай Пристай, в той час студент третього року студій в Богословській Академії про отця Чорняка писав: «2 жовтня 1934 року новий викладач отець Іван Чорняк мав на нашій курсі першу лекцію: екзегеза книги пророка Ісаї. В руках мав книжку та листи з конспектами лекцій. Пояснення тексту супроводжував записами на дошці. Вів себе не певно, бо, здається, це була його перша лекція загалом. Вийшов після закінчення зворушений та червоний на лиці» [7, с.2].

Крім старозавітної екзегези також викладав єврейську і арабську мови. 24 вересня 1934 року увійшов в одну з шести іспитових комісій установлених Богословською академією, для справнішого проведення іспитів.

Отець Іван входив у Біблійну комісію. Крім нього учасниками комісії були о. проф. д-р. Тит Мишковський, о. проф. д-р. Василь Лаба, п. доц. Ярослав Пастернак. Також цього року Богословська Академія відновила Біблійний семінар і доручила його отцю Чорняку. В 1934-1935 році головним завданням учасників семінару було читання книг Неемії, а предметом дослідження «Юдська провінція в часи Неемії» [1, с.339]. Протягом цього року семінар відвідали 41 студент.

Вже наступного року цей семінар не зміг функціонувати. Але продовжив свою роботу в академічному 1936-1937 році. Темою семінару в цьому році отець Іван обрав книгу пророка Ісаї, а зокрема ті її частини, які висвітлювали літературну творчість і політичну діяльність пророка [1, с.339]. В ньому взяли участь 16 студентів.

Після смерті проф. о. д-р. Тита Мишковського 4 лютого 1939 року, отець Іван почав викладати біблійну історію та інтродукцію до Книг Старого Завіту [9, арк.1].

22 вересня 1939 року після вступу Радянської армії до Львова Богословська Академія перестала функціонувати, відповідно припинилися і виклади. Осінню 1941 року, після відступу більшовиків, отець Чорняк продовжив свою працю в Академії [9, арк.2]. Але всі виклади проводилися підпільно, адже німецька влада не давала дозволу на існування вищих навчальних закладів. В лютому 1942 року на основі габілітаційної праці «Юдська провінція в першому столітті по неволі вавилонській» був іменований доцентом Богословської Академії [9, арк.2].

Богословська Академія під час німецької окупації офіційно не працювала, вся документація велася від імені Духовної семінарії. З ліквідацією більшовиками Богословської Академії всі виклади припинилися.

Отець Іван Чорняк обов'язки ректора Духовної семінарії виконував зі січня 1944 року по квітень 1945 року [10, арк.63]. Це сталося через те, що Йосиф Сліпий став помічником митрополита Андрея Шептицького, в якого були проблеми із здоров'ям і не міг приділяти свою увагу семінарії.

Свої обов'язки отець Іван виконував добре, оскільки мав змогу з ними ознайомитись, перебуваючи на посаді префекта з 1935 року, а також перебуваючи на посаді віце-ректора з квітня 1942 року. Разом з ректором у цей воєнний час діяла також і управа семінарії. Посаду віце-ректора займав о. Іван Гаврик [6, с.128], господарською частиною семінарії завідував адміністратор о. Михайло Ратушинський [6, с.368], духівником був о. Лев Куленій [6, с.231], префектами – о. д-р. Степан Сампара, о. Йосиф Труш [6, с.453], та о. Миколай Пристай [4, с.435].

Ректор був відповідальний за увесь навчальний процес, його організацію і функціонування. Крім того займався моральним вихованням студентів. Окремим пунктом стояла господарська діяльність. Отець Чорняк повинен був бути компетентним щодо податкових, юридичних питань, керувати ремонтами та консервацією семінарийних будинків в нелегкий час війни.

Ректор тримав контроль за роботою віце-ректора, префектів, старостами курсів, всією прислугою. Отець Іван жив в семінарії, отже він мав своє помешкання з опаленням та світлом.

В Чорняка, як ректора семінарії повноваження були дуже широкими. Він сам вирішував справи, що стосувалися правил внутрішнього розпорядку, а також питання, що були пов'язані з прийомом вступників на навчання. В семінарію студент зачислявся після розмови з отцем ректором. Під час неї перевірялися знання з грецької та латинської мови, а також знання з нотного стану та вокальних здібностей.

Ректор мав чергування у семінарії, так як і кожен з префектів [11, арк.16]. Тому отець Іван як і кожен настоятель, відправляв для семінаристів читану Службу Божу, перевіряв увечері чи сплять всі студенти, чи всюди погашене світло, ходив із ними на обід та вечерю. Під час обіду вислуховував їхні проповіді, після того давав їм оцінку.

3 жовтня 1942 року отець Чорняк хоча лишався префектом, виконував обов'язки ректора [9, арк.2]. Такий стан речей був до січня 1944 року, коли Чорняк став офіційним ректором. Переписка з владою велася по-німецьки, оскільки він добре знав німецьку мову, а о. Миколай Пристай, який був префектом і секретарем переписував на машинці [7, арк.2]. Виконуючи це, ніколи не нарікав, що це додатковий тягар до його праці.

Ректорат отця Івана припав на важкі часи війни, коли потрібно було переселятися з місця на місце, бо більшу частину семінарійного будинку зайняла німецька воєнна частина, а згодом воєнний шпиталь Червоної Армії [7, арк.2]. Отець Чорняк був патріотом України і в доступний йому спосіб допомагав національній боротьбі.

Після виступу Ярослава Галана в пресі 8 квітня 1945 року через статтю «З хрестом чи мечем» почався наступ комуністичної влади на Греко-Католицьку Церкву. Репресії не обминули і семінарію. 13 квітня 1945 року увечері в Духовній семінарії було проведено обшук, а вже 14 квітня полковник Алексеев, що керував цією операцією, оголосив про ліквідацію Львівської Духовної семінарії та Львівської Богословської Академії [4, с.445].

Переслідування чекало і на керівництво семінарії. 14 квітня 1945 року отця Чорняка, ректора Духовної семінарії і ще двох префектів, Сампару та Труша було заарештовано [7, с.2]. Через декілька днів після допитів перших двох отців відпустили. Отець Іван Чорняк та отець Степан Сампара, коли повернулися замешкали у приміщеннях при церкві св. Юра. Але на цьому Радянська влада не зупинилася, згодом отець Чорняк отримав десять років ув'язнення.

КДБ готував людей і вони вступали в Духовну семінарію. Метою цих дій було слідкування за управою семінарії і її діяльністю. Згодом двоє таких семінаристів свідчили проти ректора семінарії отця Івана Чорняка в його антикомуністичній діяльності [12, с.63].

Отець Чорняк був заарештований 25 липня 1945 року у місті Львові за адресою пл. Юра №5, квартира 24. Арешт провів начальник 4 розділу 2 відділу УНКДБ у Львівській області старший лейтенант держбезпеки Дробахін. Священику закидали те, що з перших днів визволення міста Львова від німецьких загарбників, будучи ректором Духовної семінарії, приймав в школу українських націоналістів, що проживали в місті без прописки і документів, а також те, що активно виступав проти заходів, що проводилися Радянською владою в Західній Україні [13, арк.1].

Але за офіційними документами органів КДБ арешт колишнього ректора семінарії відбувся 25 червня 1945 року, тобто на місяць скоріше, ніж це відбулося насправді [14, арк.2]. Це свідчить про халатне і байдуже ставлення органів спецслужб Радянського Союзу до заарештованих людей і тих, хто перебував під слідством.

Час від арешту до отримання засуду в суді, отець Іван провів у Львові в тюрмі на вул. Лонцького [15, арк.1]. Тюрма була переповнена, умови антисанітарні. Харчування жахливе, щоб лише в'язні не повмирали з голоду. Люди, що жили в камері з отцем Чорняком, були бліді, з слідами від побоїв, які отримували під час допитів. Однокамерники до отця Івана ставилися з повагою, особливо дві польські родини, які мали католицьке виховання [15, арк.1].

На допит викликали в будь-який час, зранку, в обід чи вечір. Особливо любили проводити допит вночі, це деморалізувало людей. Допит Чорняка проводив старший слідчий відділу УНКДБ капітан Брюханов [2, арк.25].

Отець Іван в органах радянських спецслужб числився і проходив по справі «Ватиканці». Її було заведено на групу духовенства уніатської Церкви, котрі проживали в місті Львові. Їм приписували те, що під приводом боротьби проти возз'єднання Греко-Католицької Церкви з Православною, вели антирадянську агітацію і пробували вести організовану боротьбу проти Православної Церкви [16, с.57]. Всього по цій справі проходило 11 осіб. Крім Чорняка в неї входили отці: Климентій Шептицький, Архимандрит в монастирі студитів, Степан Рудь, член Львівської архієпархіальної капітули, Микола Галаян священник церкви Юра, Степан Василев і Володимир Фіголь священники Успенської Церкви [16, с.58].

Допити отця Івана проходили в декілька етапів. Перший з них був спрямований на те, щоб змусити його зректися Греко-Католицької Церкви і перейти на православ'я [15, арк.1]. Але міцний духом, непохитний вірою о. Чорняк не піддався на прохання, залякування, погрози слідчого.

Побачивши, що спроби переконати підсудного зазнали невдачі, енквдисти застосували другий, основний етап. Його метою було доказати антирадянську діяльність о. Чорняка і його зв'язок з німецькими спецслужбами.

Допити були регулярними й інколи тривали більше 12 годин [15, арк.1]. Особливо цікавив слідчого час, який отець Іван провів у Німеччині з половини травня 1941 року до кінця липня 1942 року [2, арк.21].

Отець Чорняк не приховував, що коли перебував у Німеччині, неодноразово мав розмови з агентами «гестапо», проте співпрацювати з ними відмовився. Але радянські спецоргани не вірили отцю Івану, про це свідчить уривок з допиту, в якому слідчий Брюханов говорив, що Чорняк був агентом «гестапо», вимагав, щоб той розказав про завдання, які отримав від німців, перед їх вигнанням зі Львова [2, арк.25].

Підозрюваний тримався гідно і чітко відповідав на поставлені запитання. Отець Іван сказав, що ніяких завдань від німців не отримував, агентом німецьких спецслужб не був, тому інших свідчень, ніж ті, що заперечували усі звинувачення проти нього, не міг дати [2, арк.25].

Особливим пунктом в допитах отця стала співпраця з о. Петром Вергуном, якого КДБ вважало теж агентом німецьких спецслужб. 12 серпня 1946 року колишнього ректора Духовної семінарії Воєнним Трибуналом Військ Міністерства Внутрішніх Справ Львівської області в закритому судовому засіданні у місті Львові було засуджено [13, арк.1]. Головуючим на засіданні був капітан юстиції Біленко, який виголосив вирок. Він звучав так: «Чорняка Івана Івановича за сукупністю ним скоєного за ст. 54-1 «а» піддати обмеженню волі у виправно-трудоцій колонії часом на 10 років з обмеженням в правах, передбачених п.п. А,Б,В, ст. 29 Кримінального кодексу УРСР часом на 5 років з конфіскацією всього майна, що належить засудженому [13, арк.1].

Термін покарання відбував в Потьмі Мордовської АРСР. Разом з отцем Іваном, покарання переносили різні люди, було багато українців [15, арк.2]. Але переважну частину ув'язнених складали злочинці.

У тюрмі свої закони і християнину важко жити в такому середовищі. Отець Чорняк постійно молився і саме молитва допомогла йому витерпіти і вижити в цих жорстоких умовах.

Отець Валерій Троян в інтерв'ю згадує, що отець Іван отримав від одного з наглядачів тюрми маленький молитвеник, в якому була утрєня і вечірня, і отець кожного дня, хоч приходив змучений з роботи, лягав обличчям до стіни і молився. Цей молитвеник був написаний від руки і чудом його не знайшли, хоч обшуки і перевірки в тюрмі проводилися регулярно [17, арк.3]. Насправді, отець дуже ризикував тримаючи в себе і користуючись молитвеником, за таке можна було отримати ще декілька років ув'язнення.

Більшість людей в тюрмі знали, що Чорняк є священником, дехто сповідався, просив про молитву [15, арк.2]. Сповідь виглядала як звичайна розмова і лише в кінці отець непомітним рухом давав розгрішення.

Відбувши 10 років в Потьмі прийшла черга на 5 років заслання. Для відбуття цього терміну був вивезений в поселення Мала Сія Ширинського району Красноярського краю [9, арк.2]. Але отцю Івану не прийшлося відбувати увесь термін покарання. На десятому місяці заслання був несподівано звільнений. Це сталося на основі Указу Президіума Верховної Ради Союзу Соціалістичних Республік від 17 вересня 1955 року, щодо амністії радянських громадян, які співпрацювали з окупантами в період Великої Вітчизняної війни 1941-1945 рр. [7, арк.2].

На засланні о. Чорняк змушений був виконувати різноманітну роботу, більшість з якої була надзвичайно важкою. Він працював вантажником, на дорожніх роботах, лісовим робітником, лісорубом, косарем, фактуровщиком [9, арк.2]. Не всі могли витерпіти непосильну працю, вона, разом з постійним недоїданням нерідко викликала дистрофію. Особливо важкою була робота в лісі. Не кожен, хто зранку виходив працювати, повертався назад.

Звільнившись із заслання отець Іван повернувся в Україну. З усіх сторін збоку влади у нього виникли перешкоди. З великими труднощами отримує прописку в селі Кривчиці, неподалік міста Винники, а за допомогою друзів йому вдалося влаштуватися сторожем в український Поліграфічний інститут [9, арк.2].

Однак Радянська влада звільнила його з роботи і позбавлений будь-яких засобів існування, отець Чорняк змушений залишити Україну. Тут його не хотіли приписувати, сказали йому вибиратися, були переслідування, ходили за ним, лякали [18, арк.2].

Він переїхав в Красноярський край, в селище Коммунар [9, арк.2]. Тут жив більш ніж два роки, з 27 квітня 1957 року до 25 травня 1959 року [7, арк.2]. Щоб якось вижити, наймався на різноманітну роботу. Працював переважно нічним сторожем при будовах [9, арк.2].

З Красноярського краю переїхав до Литви. Був прописаний в селі Кликоляй Акмянського району [9, арк.2]. Після трьох місяців перебування на литовській землі, змушений був під тиском влади покинути і цю країну.

У вересні 1959 року прибув до Львова і замешкав у двоюрідної сестри по вулиці Артема 55 [7, арк.2]. Та сестра, що взяла його до себе, дуже боялася, щоб не було переслідування [18, арк.4].

З 1 червня 1960 року до 19 листопада 1966 року отцю Івану вдається влаштуватися на роботу у Львові у «Народній гостинниці» [9, арк.2]. Робота яку він там виконував, не була престижною, але щоб заробляти собі на життя, змушений був погодитись і на неї. Спочатку виконував обов'язки прибиральника, натирав підлогу пастою, а згодом перебрав посаду швейцара і телефоніста на комутаторі, коли працівник, що був перед ним звільнився [9, арк.2].

17 грудня 1964 року отець Чорняк переїжджає в с. Сокільники до свого братанича [9, арк.2]. Тут також його оточував страх і непевність. В нього доля була непевна, бо кожен боявся прийняти його до хати, не його боялися, а боялися, що буде шкода їхнім рідним чи близьким [17, арк.1]. Ті, хто прийняли отця в Сокільниках на свій ризик, теж боялися.

Колишній ректор семінарії працюючи в «Народній гостинниці» мав змогу часто зустрічатися з іншими отцями. До нього часто приходив отець Василь Ворновський, отець Смук, отець Василь Притула, що жив на вулиці Броньовій, владика Стернюк [17, арк.2], владика Юліан Вороновський [19, арк.1]. Від цих отців Чорняк дізнавався про життя Церкви, отримував духовну підтримку, сповідався.

В перші роки свого життя в Сокільниках до отця Івана часто приходили перевірки, робили обшук, навіть один раз оштрафували [15, арк.2]. В скорому часі в 1966 році отець Чорняк вийшов на пенсію, перевірки припинилися. В отця Івана з'явилася можливість увесь свій час приділяти тому, кого він так любив, приділяти свій час Богу.

Отець Чорняк, незважаючи на важкі обставини атеїстичного часу проводив гідне похвали і захоплення літургійне і молитовне життя. Службу Богу відправляв в себе вдома, в певних сусідів, яких добре знав, чи в сестер, що знаходилися біля Галицького ринку [19, арк.2].

На Богослужінні завжди був одягнутий в усі ризи. Як в себе вдома відправляв, то там і тримав свій священничий одяг [19, арк.2], а коли їхав до сестер, що жили біля Галицького ринку, то ризи йому хтось із жінок або сестер ніс окремо. Так само як і заходив, виходив сам, нічого із собою не брав [19, арк.2]. Це проводилося з метою конспірації, щоб не наражати сестер на небезпеку.

У себе вдома на Літургію мав окрему кімнату. Вона знаходилася в Сокільниках на вул. Шевченка 35 [17, арк.3]. Це було приміщення 5 на 4 метри. Була шафа, окрема книжкова шафа, було місце де стояв столик, на ньому були: образочки, антими́нс. Якщо на невеличкому престолі на цьому столику горіло чи блимало світло, це означало, що там є святі тайни [18, арк.2].

Отець мав два комплекти риз. В нього були вишиті ризи і атласні, розові [18, арк.2]. Просфори для Літургії отримував з декількох осередків, інколи, коли не було змоги їх дістати, пік сам. Найчастіше їх приносив отець Валерій Троян, що брав їх на вул. Пекарській в монаха Іриня [17, арк.4], а також брав в сестер, що знаходилися біля Галицького ринку [19, арк.2].

Тогочасні умови не дозволяли співати Літургію, надто себе виявляти. Літургія була читана, все тихенько, в пів голосу, тривала до години часу і була проповідь [18, арк.2]. Літургію отець Іван служив майже щодня. В неділю і свята приходили на Службу Богу люди, переважно це були родичі, сусіди, знайомі, яким довіряли.

Деколи отець Іван служив богослуження разом з отцем Валерієм Трояном, який на той час був його учнем і був йому за дядя. Коли Чорняк кликав Валерія, то людей не було, отець служив, а той йому відповідав [17, арк.4].

Життя священника не обмежується Літургією, воно набагато ширше й багатогранніше. Отець завжди мав при собі вервицю, відкладав її тільки тоді, коли з кимось розмовляв. Також брав Утреню, Вечірню, а ще увечері перед сном відмовляв один раз Отче Наш і Богородице Діво. Він мав правило, як монаше, хоч і не був в монастирі, а був цілібатом [17, арк.3].

Серед великої кількості інших книжок, зверху, під рукою завжди було Святе Письмо. Так само були серед тих книжок богословські, з історії християнства, життя святих. З цих книг черпав натхнення для свого праведного життя.

Особливої уваги заслуговує бібліотека отця Івана іноземної літератури. Мав дуже багато книжок на різних мовах: на єврейській, німецькій, латинській, грецькій [18, арк.2]. Часто відвідувачі заставляли колишнього ректора семінарії саме за читанням різної духовної літератури.

Отець Іван по-братському відносився до римо-католиків. Коли не було можливості вдома відправляти Літургію, радив людям, що прагнули почути Слово Боже і зверталися до отця за порадою, іти саме до Римо-Католицької Церкви [17, арк.4]. І це він радив не лише у випадку із Службою Божою. Так само Чорняк радив, коли не мав можливості сам сповідати, тоді у Римо-Католицькій Церкві у Львові було 2 священники: Рафал і Людвік [17, арк.4].

Душпастирська діяльність отця Івана була досить широкою, наскільки взагалі дозволяли працювати з людьми умови підпілля.

В Чорняка було багато якостей і рис характеру, які імпонували людям і притягали до нього. Завжди був акуратно одягнутий, поважний, інтелігентний, урівноважений, було помітно, що він шляхетний, ніколи різко не висловлювався [18, арк.2]. Був дуже добрий, завжди знаходив добре слово, ніколи не кричав, не виходив із себе, ніколи не був розгніваний, до всього казав завжди з молитвою підходити [17, арк.5].

Але мабуть найкращу і найвлучнішу характеристику отця Чорняка як людини і священника дав отець Василь Притула, що був його хорошим другом. Отець Іван був людиною, що ніколи не йшла на компроміс з вірою. Його не могли зламати ні залякування, ні просьби, ні навіть заслання в більш тисячі кілометрів від рідного дому. Життя його не шкодувало, але Чорняк завжди переносив усі негаразди з твердою вірою і Богом у серці [15, арк.2]. Із цих слів можна зрозуміти чому люди, що приходили до отця Івана, так любили свого душпастиря.

Нажаль, не маємо іншої інформації про душпастирську діяльність колишнього ректора семінарії на засланні і при його виїздах закордон крім тієї, що ми вже згадували. Але знаємо, що повернувшись на постійно до України, отець Чорняк живе активним життям Греко-Католицької Церкви, дбаючи про спасіння душ християн. Прописується спочатку у Львові, а потім у селі Сокільники, де мешкав до кінця свого життя, відправляв богослуження, звершував треби, сповідав, навчав людей християнського життя, працював з молоддю та дітьми.

Найчастіше люди приходили сповідатися, коли служилася Літургія, після неї залишалися і приступали до Святої тайни Покаяння, але тих людей мали знати господарі, щоб пустити їх до хати, а іншим разом старалися не приходити, щоб не наражати лишній раз на небезпеку [17, арк.4].

До сповіді йшли всі з родини, це вже було 7-8 осіб, однокласниця пана Івана Павлика із своєю родиною, старенька бабуся Криницька [18, арк.5]. Але не лише вдома отцеві доводилося сповідати людей, часто це були парки, громадський транспорт. Тоді такий час був, вибирати не було з чого. Люди, що хотіли посповідатися, і знали, що ти священник, підходили і просили про сповідь, там де зустрічали. І отець Іван так сповідав, вибирати не приходилося. Чи то в парку на лавці було, чи в трамваї, не було різниці [15, арк.3].

В отця Чорняка був авторитет серед людей. Його сприймали не лише як священника, але і як і людину розумну, що може дати хорошу пораду. Люди часто приходили до нього радитися, але політичних питань він не радив, не зачіпав, допомагав життєвські проблеми вирішувати [19, арк.3].

Перебуваючи в Сокольниках, постійно звершував треби, нікому не відмовляв. Не було різниці похорон, парастас, хрестини чи шлюб. Шлюб давав старшому синуві пані Стефанії Павлик і науку перед шлюбну теж, коли старші приходили з дітьми, то він їх вчив і молодих катехизмову частину [19, арк.2].

Отець Іван вів здоровий спосіб життя. Харчувався завжди по графіку, вечеря була в 19.00 після цієї години ніколи не їв, старався їсти вітаміни, особливо гранати [18, арк.3].

Але з часом заслання в холодних землях Сибіру, виснажлива праця і поважний вік далися взнаки. Здоров'я почало підводити отця Івана, хоч він ніколи не нарікав.

В 1977 році йому роблять операцію на витік мочі в Пустомитах і після неї потребував, щоб хтось трубки постійно очищав, що викликало незадоволення в отця Чорняка, бо він не хотів завдавати оточуючим лишніх клопотів [18, арк.3].

Помер отець Іван 24 грудня 1980 року у Сокольниках [4, с.439]. Три дні лежав вдома і весь цей час йшли люди, що хотіли з ним попрощатися.

В хаті похорон відправили і зразу на цвинтар пішли, до церкви не вільно було нести [19, арк.4]. Духовенства було багато, священиків, монахів і монахинь. Очоловав похорон отець Василь Вороновський, він був від початку до кінця, співав похорон Милян, теперішній єпископ, був ще Себастьян [17, арк.7]. В той день була сильна заметіль, інколи за метр не було нічого видно [19, арк.4]. Отець Іван був одягнутий в усі ризи [19, арк.2].

В кінці 1940-х – на початку 50-х років організаційну структуру Церкви повністю зруйнували арешти єпископату та багатьох священиків і вірних, насадження режиму православ'я та репресії проти непокірних. Здавалося, що слова Андрея Шептицького про те, що рано чи пізно Радянський уряд розгромить нашу Церкву стали реальністю. Так само говорив і Йосиф Сліпий, що терпіння його пастви стане серйозним випробуванням, проте стане запорукою воскресіння Церкви.

Нелегко віддати своє життя за віру в один момент, коли цього потребуватиме Церква, як свідчення віри, але ще важче впродовж цілого життя терпіти знущання і переслідування, які заторкують усі ланки життя, усюди відчувати на собі клеймо «ворога держави». Героїзм отця д-ра Івана Чорняка полягав у тому, що він виконував з любов'ю і посвятою щоденну душпастирську працю в умовах тоталітарного режиму, не шкодуючи свого здоров'я і увесь цей час наражав себе на небезпеку.

Комуністичний режим прорахувався у своїх розрахунках, сила волі і мужність людей в поєднанні з вірою в Христа, виявилися міцнішими за тотальні репресії і залякування. Вони могли вбити тіло, але дух перемогти їм виявилось не під силу.

Джерела та література

1. Світильник істини. Джерела до історії Української Католицької Богословської Академії у Львові 1928/1929 – 1944 / ред. Синиця П. т.1, Торонто-Чикаго. 1976.
2. Чорняк Іван Іванович, кримінальна справа 1945 // Архів Служби Безпеки України, П-32197.
3. ЦДІАЛ Ф. 201, опис 11, спр. 986.
4. Пристай М. Львівська Греко-Католицька Духовна семінарія 1783-1945. – Львів-Рудно, 2003
5. ЦДІАЛ Ф. 358, опис 1, спр. 370
6. Blazejowskyj Historical sematism of the Arehparchy of Lviv (1832-1944). – Львів, 2004
7. Пристай М. Про Чорняка. Особистий Архів Автора
8. Гелей С. Національна ідея – рушійна сила у боротьбі за українську державність. // У боротьбі за волю України. Книга IV. Спогади. Життєписи. Документи. Матеріали. – Львів, 2005
9. Автобіографія Чорняка Особистий Архів Автора
10. ЦДІАЛ Ф. 451, опис 2, спр. 226
11. ЦДІАЛ Ф. 451, опис 1, спр. 15
12. Альманах. Братство колишніх студентів Греко-Католицької Семінарії та Богословської Академії у Львові 1944-1945 роки. – Львів, 1998
13. Витяг із арешту Чорняка. Архів отця Богдана Праха
14. Жалоба отця Чорняка генеральному прокурору. Особистий Архів Автора
15. Інтерв'ю з отцем Притулою Василем від 1.03.11 Особистий Архів Автора
16. Ліквідація УГКЦ (1939-1946). Документи радянських органів національної безпеки / ред. В. Сергійчук, т. 2, Київ. 2006
17. Інтерв'ю з отцем Трояном Валерієм від 13.02.2011 Особистий Архів Автора
18. Інтерв'ю з паном Павликом Іваном від 6.03.11 Особистий Архів Автора
19. Інтерв'ю з пані Павлик Стефанією від 1.03.11 Особистий Архів Автора

Гаранджа Р. Я. Отец д-р Иван Черняк, профессор ЛБА и ректор Львовской Духовной семинарии, священник подпольной ГКЦ в условиях борьбы против коммунистического режима

Исследуется и анализируется жизнь и деятельность греко-католических священников в условиях преследования коммунистическим режимом, на примере отца доктора Ивана Черняка. Акцентируется внимание на важнейших этапах его священнического служения. Подчеркивается мужество, несокрушимость духа и выносливость, в борьбе, против тоталитарного режима. Основными источниками исследования являются материалы Львовского Центрального Государственного Исторического Архива, материалы отца митрата Миколая Пристая, в частности его «История Львовской Духовной семинарии», копии документов, а также интервью с лицами, которые были знакомы с отцом Черняком.

Ключевые слова: Греко-католическая Церковь, коммунистический режим, Львовская Греко-католическая Духовная семинария, Львовская Богословская академия, КГБ.

Harandsha R. J. Father and doctor Ivan Chernyak, a priest of surreptitious GCC in conditions the prism of a struggle against the communist regime

Life and activity of greco-catholic priests are investigated and analysed in the conditions of persecution by the communist regime, by the example of father and doctor Ivan Chornyak. Attention is accented on the major stages of his religious service. A courage, heart-whole and endurance in striving against totalitarian regime are emphasized in this work. Main sources of research are the materials of State Historical Archive of Lviv, father Nikolay Pristaj's materials, especially his "History of Lviv Theological academy", copies of documents, and also interviews with persons, who were acquainted with a father Chornyak.

Keywords: Greco-catholic Church, communist regime, Greek Catholic Theological Seminary, Lviv Theological academy, KGB.

УДК 94(477); 28(477)

В. В. Островський

УЧАСТЬ ЗІНОВІЯ КРАСІВСЬКОГО В ПРОЦЕСІ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ТА УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

Стаття розглядає релігійні вияви суспільно-політичної діяльності українського націоналіста Зіновія Красівського (1929–1991). Вперше на основі опрацювання різновидових джерел реконструйовано факти участі З. Красівського в легалізації та утвердженні Української греко-католицької церкви. Зокрема, розкрито зусилля, яких він докладав для захисту прав вірян УГКЦ під час катакомбного періоду її історії і скасування рішення Львівського собору 1946 р. Також докладно описано виявлення подвижництва Зіновія Красівського з метою відродження й гідного існування греко-католицької церковної організації в незалежній Україні.

Ключові слова: Зіновій Красівський, український націоналізм, український рух спротиву, Українська греко-католицька церква.

Історія Української греко-католицької церкви (УГКЦ) – слава і терниста водночас. Утворена в 1596 р. для захисту релігійних прав руського населення Речі Посполитої вона поступово стала провідною рушійною силою українського національного відродження XIX століття, зокрема, на теренах Галичини. На тих же теренах упродовж XX ст. УГКЦ живила духовні потреби учасників українського національно-визвольного руху проти австро-угорського, польського, німецького та радянського поневолення. В березні 1946 р., усвідомлюючи значущість греко-католицького християнства в житті непокірних галичан, радянська влада зліквідувала їх церковну ієрархію та розгорнула кампанію примусового навернення в православ'я, що супроводжувалася тотальними репресіями. Проте церква продовжувала діяти в «катакомбах». Її духівники й віряни прикладали неймовірних зусиль для збереження свого існування і чекали слушної нагоди, щоб легалізуватися. Активним поборником легалізації УГКЦ постав уродженець Прикарпаття, український націоналіст Зіновій Красівський.

Зіновій Михайлович Красівський (12.11.1929, с. Витвиця Долинського району Івано-Франківської області – 20.09.1991, м. Моршин Львівської області) – український політичний, громадський та літературний діяч [1; 2]. Він – активіст ОУН(б), учасник борні Української Повстанської Армії (УПА) другої половини 1940-х рр., співзасновник Українського Національного Фронту (УНФ), активіст Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод (УГГ), співзасновник Української Гельсінської спілки (УГС) та Всеукраїнського політичного об'єднання «Державна самостійність України» (ДСУ), очільник Крайового Проводу ОУН(б) в Україні [3, с. 296; 4, с. 350–352]. Окрім того, З. Красівський – автор прозових та поетичних творів, серед котрих історичний роман «Байда», збірки поезій «Месник», «Невольницькі плачі», поема «Тріумф сатани» [5, с. 48]; пам'яток епістолярного жанру та публіцистики; суспільно-політичних документів. Впродовж усього життя сповідував ідеологію українського чинного націоналізму, персоніфікуючи бандерівський рух на теренах УРСР.

Участь Зіновія Красівського в процесі відновлення узаконення та утвердження УГКЦ не ставала предметом досліджень історіографів. На сьогодні взагалі відсутні окремі історичні праці, де містилися б об'єктивні характеристики діяльності цієї непересічної особистості. Його біографію описували Юрій Зайцев [6; 7; 8], Мирослав Панчук [9], Ярослав Дашкевич [10; 11]. Правда, їх розвідки стосуються лише тих епізодів, що пов'язані з УНФ. Поодинокі факти із життя З. Красівського розкривали дослідники українського опозиційного руху другої половини XX століття Володимир Баран [12], Юрій Данилюк і Олег Бажан [13], Георгій Касьянов [14], Анатолій Русначенко [15], Борис Захаров [16], Іван Гель [17]. У 2010 р. захищена дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук Марії Якібчук «Творчість Зіновія Красівського та Ярослава Лесіва: дискурс національної ідентичності» [18]. Однак її робота, в силу галузевої спрямованості, розглядає поетичний аспект творчості З. Красівського. Оглядові публікації М. Якібчук [19; 20; 21; 22], Якова Мостепана [23; 24] та Дмитра Юсипа [25] написані в стилі публіцистики, тобто позбавлені ознак фундаментального наративу. Фахове вивчення життєпису З. Красівського розпочато Валерієм Островським [26; 27; 28]. Проте його напрацювання поки не торкалися активності українського націоналіста в царині релігії. Хочеться сподіватися, що запропонована стаття допоможе заповнити існуючу прогалину й об'єктивізує місце і роль Зіновія Красівського в літописі УГКЦ періоду середини 1970-х – 1991 рр.